

УДК 376.3 : 37.091.3 : 373.2

Могилевська Ірина Леонідівна,
логопед Комунального некомерційного підприємства
«Міський спеціалізований будинок дитини №1»
Одеської міської ради
м. Одеса, Україна

ВИКОРИСТАННЯ МНЕМОТЕХНІЧНИХ ПРИЙОМІВ У КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

Анотація. У роботі розглянуто актуальність та ефективність використання мнемотехнічних методів у роботі з дітьми дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення. Робота містить корисні поради щодо інтеграції мнемотехнічних методів у освітній процес закладів дошкільної освіти. Використання таких прийомів сприяє покращенню мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвитком мовлення. Запропоновано опис мнемотехнік на різноманітні теми програми для дітей дошкільного віку та мнемотаблиця. Матеріали будуть корисні вчителям-логопедам, вихователям, які працюють в закладі загальної освіти та спеціальної освіти з дітьми, що мають порушення мовлення.

Ключові слова: мнемотехнічні прийоми, корекційна робота, загальний недорозвиток мовлення, інтеграція мнемотехнік, мовленнєвий розвиток, логопедична допомога.

Загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ) у дітей дошкільного віку є розповсюдженою проблемою, яка впливає на їхню комунікативну, когнітивну та соціальну адаптацію. Сучасні дослідження підтверджують ефективність мнемотехнічних прийомів у розвитку мовлення та пам'яті дітей із мовленнєвими порушеннями. Використання таких прийомів сприяє поліпшенню запам'ятовування слів, граматичних конструкцій та зв'язного мовлення. Мнемотехніка допомагає зробити освітній процес більш цікавим, доступним і продуктивним, що особливо важливо для дітей із ЗНМ. Раннє застосування мнемотехнічних методів сприяє підвищенню рівня мовленнєвої компетентності та полегшує подальше навчання в школі. Логопеди та педагоги активно використовують асоціативні ряди, візуалізацію, римування та інші прийоми для покращення мовленнєвого розвитку. Такі методи стимулюють активну роботу мозку, розвивають увагу, мислення та пам'ять. Зважаючи на зростаючу кількість дітей із ЗНМ, проблема пошуку ефективних методів корекції стає особливо актуальною. Інтеграція мнемотехнічних прийомів у корекційну роботу дозволяє досягти стійких позитивних результатів у розвитку мовлення. Таким чином, дана тема є важливою для сучасної логопедичної практики та вимагає подальшого наукового вивчення та методичного обґрунтування.

Принципи побудови системи логопедичного впливу у взаємозв'язку з розвитком мнестичних процесів у дітей із загальним недорозвитком мовлення. Методика логопедичної роботи базувалася на теоретичних положеннях, викладених у роботах Л. Виготського, Є. Соботович, В. Тищенко, Л. Трофименко, М. Шеремет, про взаємозв'язок когнітивного та мовленнєвого розвитку, про випереджальний розвиток семантики по відношенню до розвитку формально-мовних засобів [6, 7,9,10,11].

Логопедичний вплив здійснювався з урахуванням наступних принципів:

1. Онтогенетичний принцип. Послідовність роботи над мовленням визначається послідовністю його розвитку в онтогенезі (від простого до складного, від більш продуктивних моделей до менш продуктивних, від семантично більш протипоставлених до менш протипоставлених). При проведенні логопедичної роботи з розвитку лексики слід враховувати закономірності її формування в онтогенезі та будувати логопедичний вплив за такими напрямками:

- уточнення лексичного значення слів різних семантичних груп;
- розвиток синтагматичних та парадигматичних зв'язків між словами на основі побудови словосполучень та речень;
- розвиток розуміння та диференціація лексико-граматичних розрядів слів та їх морфологічних категорій;
- формування словозміни;
- формування словотвору;
- формування вміння визначати споріднені слова;
- формування мовного аналізу та синтезу, усвідомлення мовної реальності (на етапі підготовки до шкільного навчання).

Процес формування розгорнутих мовленнєвих висловлювань у дошкільників із ЗНМ будується з урахуванням онтогенезу мовлення, послідовністю в оволодінні структурою речення та текстоутворенням і повинен проводитись у таких напрямках:

- від семантичних компонентів до формально-граматичних;
- від простого до складнішого;
- від засвоєння мовних засобів висловлювання у словосполученні до поширеного речення;
- від поширеного речення до побудови усних зв'язних повідомлень.

2. Принцип системності. порушення мовлення у дітей із ЗНМ пов'язані з труднощами формування лексичного, морфологічного і, більшою мірою, семантичного компонентів мовлення. Враховуючи психологічні особливості дітей із ЗНМ, недостатність когнітивної бази, необхідно особливу увагу приділяти формуванню когнітивних передумов для засвоєння мовлення, у тому числі розвивати процеси пам'яті.

Водночас слово існує у мові як взаємодія лексичного та граматичного значень заходить у систему парадигматичних та синтагматичних відносин, має певну звукову форму. Тому формування, наприклад, граматичної будови мовлення має здійснюватися в єдності з іншими компонентами мовної системи, і в першу чергу, з розвитком лексики та фонематичних процесів.

Корекційну роботу необхідно вести за кількома напрямками:

- розширення лексики, за рахунок розвитку лексичної системності, заснованої на асоціативних зв'язках. Розвиваючи асоціативні механізми, ми можемо стимулювати вдосконалення мнестичних процесів та мовлення. Створення умов для формування внутрішньомовленнєвої (семантичної) схеми речення з опорою на власні практичні та ігрові дії, на їх демонстрацію, на наочні схеми та моделі, в різних видах діяльності можливий облік динамічного та просторового факторів, що характеризують мнестичні процеси;

- формування умінь будувати речення по синтаксичних моделях простих поширених речень рідної мови у процесі предметно-практичної та ігрової діяльності з використанням мнемотехнічних прийомів;
- робота над засвоєнням морфолого-синтаксичних засобів зв'язку слів у реченні у взаємозв'язку з розвитком пам'яті.

3. Принцип комунікативно-орієнтованого підходу. У рамках цього підходу мова розглядається як система знаків та правил їх вживання, що використовується в комунікативній та інтелектуальній діяльності. Обов'язковою умовою оволодіння лексикою, граматичними формами слів та синтаксичними конструкціями є співвіднесення їх із наявними ситуаціями насправді. Логопедична робота з дітьми має будуватися на співробітництві дорослого та дитини. Ситуації спілкування включаються в різні види діяльності дитини для активного використання відпрацьованих моделей у мовленні, дорослий забезпечує комунікативну ситуацію, що спонукає до пригадування, запам'ятовування та точного відтворення стимулів різної модальності, а також вербального матеріалу.

4. Принцип тісного взаємозв'язку розвитку мовлення та пізнавальних процесів є найважливішим для нашої роботи. Формування мовлення передбачає аналіз, порівняння мовленнєвих одиниць, виділення та узагальнення мовних правил, тобто високий рівень сформованості вербально-логічного мислення, аналітично-синтетичної діяльності загалом, і навіть процесів пам'яті. У зв'язку з цим, засвоєння мовної системи дітьми має бути засноване на розвитку розумових операцій аналізу, синтезу, узагальнення, абстракції. Так, наприклад, при формуванні граматичної будови мовлення, у процесі логопедичної роботи здійснюється, з одного боку, порівняння форм одного й того ж слова, виділення загальної частини, співвіднесення з лексичним значенням; з іншого боку, проводиться порівняння різних слів з однаковим афіксом, виділення загальної морфеми та співвіднесення її із значенням. У пам'яті дитини мають бути закріплені різні моделі словозміни, словотвору, синтаксичних конструкцій.

5. Принцип обліку положення про випереджаючий розвиток семантики по відношенню до розвитку формально-мовних засобів. Вивчаючи співвідношення мислення та мовлення, багато авторів (Л. Виготський, О. Лурія, Ж. Піаже та ін) приходять до висновку, що формування мовлення відбувається на певній когнітивній основі. Рівень інтелектуального розвитку дитини відображається на рівні семантики, що лежить в основі висловлювання. Дитина починає використовувати ту чи іншу мовну форму тільки після того, як опанує її значення. Тому в онтогенезі спочатку дітьми засвоюються мовні форми, прості з погляду семантики, доступні свідомості, рівню інтелектуального розвитку дітей.

Можливість засвоєння дітьми формально-мовних засобів також залежить від рівня сформованості аналітико-синтетичної діяльності. Чим простіше та легше мовленнєве оформлення форми слова, тим швидше воно засвоюється дитиною (так, наприклад, семантично проста, наочно сприймана форма множини називного відмінка засвоюється рано). Таким чином, на послідовність оволодіння мовленнєвими формами впливає як семантична, так і формально мовна складність, складність

мовленнєвого оформлення того чи іншого значення (наприклад, спочатку засвоюються безприйменні конструкції іменників і тільки потім – конструкції з прийменниками).

Однак переважною ланкою логопедичної роботи є робота над семантикою, у чому можуть допомогти мнемотехнічні прийоми. Таким чином, первинним, визначальним у розвитку мовлення дітей з недоліками пізнавальної та мовленнєвої діяльності є семантика. Мовлення сприяє інтелектуальному розвитку дітей, формуванню вербального інтелекту, вдосконаленню розумових операцій узагальненню, абстрагуванню, перебудовує мнестичну діяльність.

6. Поступовість переходу від наочно-дієвого та наочно-образного до вербально-логічного мислення. Корекційно-логопедичний вплив має враховувати виявлені специфічні особливості вищих психічних функцій дитини. На початкових етапах навчання необхідно розвивати простіші розумові операції (аналіз, класифікація) з опорою на наочно-образне мислення; на наступних етапах навчання – більш складні розумові операції (узагальнення, абстракція) з опорою як на наочно-образне, так і на словесно-логічне мислення. Це дає можливість дітям порівнювати, зіставляти, класифікувати, узагальнювати та загалом абстрагувати семантичні та формально-мовні ознаки мовленнєвих одиниць, дозволяє краще запам'ятовувати словесний матеріал.

7. Принцип розвитку (врахування зони актуального та найближчого розвитку). Вирішення корекційно-логопедичних завдань здійснюється на основі виявлення наявних у дітей труднощів, а також положенні про те, що процес розвитку не збігається з процесом навчання, а йде слідом за ним. Процес розвитку тієї чи іншої психічної функції має здійснюватися поступово, з урахуванням найближчого рівня розвитку даної функції, тобто того рівня, на якому виконання завдання можливе з незначною допомогою з боку педагога. Відповідно до цього, в ході корекційної роботи використовуються завдання, що стимулюють активність та зацікавленість дітей із ЗНМ, які сприяють переводу тієї чи іншої дії із зони найближчого розвитку до зони актуального розвитку.

8. Принцип поетапного формування інтелектуальних процесів. У психологічних дослідженнях зазначається, що формування розумових дій починається із встановлення розгорнутих зовнішніх операцій, а потім скорочується, згортається, автоматизується, поступово стаючи розумовою дією, що здійснюється у внутрішньому плані. Згідно з цим принципом, роботу з формування семантичних, синтаксичних та морфологічних узагальнень необхідно починати з використання зовнішніх опор – схем, картинок, елементів наочної ситуації, питань логопеда, окремих слів тощо. Зростання рівня самостійності дитини при виконанні завдань призводить до зниження ролі зовнішніх опор та переводу мовних операцій – спочатку на рівень зовнішнього мовлення, а згодом у внутрішній план.

9. Комплексний підхід. Корекційна робота проводиться з урахуванням тих розділів програми дошкільного виховання, які сприяють повноцінному оволодінню мовленням.

Реалізація завдань психолого-педагогічної допомоги дітям із ЗНМ зажадала розширення функцій учасників корекційно-розвивального процесу шляхом включення психологічного аспекту у діяльність логопеда та специфіки діяльності психолога та вихователів, які працюють з дітьми із ЗНМ.

10. Принцип індивідуально-диференційованого підходу. Логопедична робота з дошкільнятами із ЗНМ буде більш ефективною, якщо будуватися з позицій індивідуально-диференційованого підходу. Індивідуально-диференційований підхід у контексті нашого дослідження передбачає, перш за все, урахування психологічних особливостей дітей та індивідуальних особливостей пам'яті. Це зумовлює необхідність здійснення поглибленої діагностичної роботи, що дозволяє виявити особливості уваги, сприйняття, пам'яті, мислення, мовлення кожної дитини.

Корекційно-логопедична робота має будуватися на діагностичній основі. При постановці завдань, відборі змісту завдань, підборі лексичного матеріалу, виборі виду активності дітей необхідно враховувати рівень оволодіння лексиною, навичками словозміни, доступний рівень складності побудови синтаксичних конструкцій, індивідуальний характер труднощів кожної дитини під час побудови зв'язних висловлювань.

11. Принцип діяльнісного підходу. У процесі корекції порушень мовлення необхідно враховувати складну структуру мовленнєвої діяльності (мотиваційно-цільовий етап, операційний етап, етап контролю), а також особливості МД дітей із ЗНМ: її якісні характеристики діяльності (цілеспрямованість, імпульсивність, виснажуваність), зниження обсягу та динаміки запам'ятовування, точності запам'ятовування, підвищену гальмівність слідів МД, недостатню сформованість лінійної структури пам'яті. Необхідно враховувати: зниження темпу діяльності та працездатності, всіх параметрів уваги, коливання в афективно-вольовій сфері, а також невпевненість, неврівноваженість, коливання настрою, підвищена критичність, підвищена напруга, імпульсивність у роботі.

У зв'язку з цим, враховуючи психологічні особливості, велика роль відводиться викликанню та підтримці інтересу до виконання пропонуванних завдань. Цьому сприяє використання великої кількості наочності, ігор, ігрових прийомів. У процесі ігрової та предметно-практичної діяльності у дітей

формується позитивна мотивація, вміння долати труднощі, розвивається самоконтроль. Головна увага приділяється формуванню операційного компонента мовленнєвої та мнестичної діяльності [2,3].

Крім вищесказаного при організації логопедичної роботи слід враховувати і загальнодидактичні принципи – наочність, доступність, індивідуальний підхід тощо.

Система подібних вправ готує дитину до переказу та може проводитися як на матеріалі «вільних» слів, так і на словах, обраних з тексту.

Дітям пропонувалося назвати:

- будь-яке слово до слова, що сказано логопедом – цей прийом сприяє не тільки актуалізації слів, що зберігаються в довгостроковій пам'яті, а й формує початкові правила пошуку слова;
- ряд слів до слова, що сказав логопед, діти успішно групують слова по ситуативним, тобто синтагматичним правилам, внаслідок чого утворюється словосполучення чи речення;
- слова, об'єднані тематичними зв'язками (наприклад, згадати всі слова про ліс, про вулицю) або слова до різних ситуацій: «Що візьмемо на прогулянку?» ;
- узагальнююче слово по ряду заданих: « Як назвати одним словом: ляльки, машинки, пірамідки?» ;
- слова, що належать до однієї лексико-граматичної групи («розповідаємо про професію»);
- слова для завершення речення (краще на віршованому матеріалі);
- слова-антоніми та слова-синоніми, особливу увагу потрібно приділити пошуку дієслів, так як дієслівна лексика у дітей із ЗНМ збіднена.

Мнемотехнічні прийоми в корекційній роботі логопеда з дітьми з загальним недорозвитком мовлення. При складнощах дітям може бути надано допомогу: демонстрація картинок чи дій. Будь-яка інформація завжди містить те, що може стати опорою для запам'ятовування. У цій якості можуть виступати дати, незвичайні словосполучення, незнайомі або дуже знайомі слова, несподіваний поворот подій, метафори, імена, малюнки, формули, схеми та ін., цей прийом називається пошуком опорного пункту. Для запам'ятовування слів або текстів необхідно використати декілька опорних пунктів, для дитини дошкільного віку можуть бути предметні чи сюжетні картинки, піктограми. Це буде свого роду план для пригадування. Для того, щоб при відтворенні уникнути помилок можна використовувати прийом аналогії, коли встановлюється схожість, подібність в певних відношеннях предметів, явищ загалом різних. Такий прийом доступний дитині на певному рівні розвитку мовленнєвої діяльності. Розрізнену інформацію (наприклад, нові слова) легше запам'ятовувати об'єднавши їх, придумуючи якісь зв'язки, посередники, додаючи щось від себе. Цей прийом називається добудовуванням матеріалу [5].

Найбільш складними прийомами є способи структурування та систематизації матеріалу. Прийом структурування означає з'ясування будови, внутрішньої форми інформації, що запам'ятовується. Прийом систематизації спрямований на встановлення зв'язків усередині матеріалу, завдяки чому він починає сприйматися як цілісність. Прийоми систематизації та структурування дозволяють людині добре запам'ятовувати, зберігати та відтворювати будь-яку інформацію чи спрямовані на впорядкування її. Прийом перекодування означає перетворення, переведення інформації з образної форми на вербальну та навпаки. Будь-яку вербальну інформацію можна подати у вигляді картинки чи образів. Будь-яку образну інформацію, у свою чергу, можна описати словами. Прийом встановлення послідовностей означає вибудовування ряду, серії предметів чи явищ за різними ознаками, наприклад, від простих до складних, від маленьких до великих, від легких до важких тощо. Способи перекодування та встановлення послідовностей використовуються нами майже несвідомо. Вони становлять нерозривну єдність з усіма перерахованими вище мнемічними прийомами. Їх можна назвати універсальними способами обробки інформації [1,9,15].

У психологічній літературі виділяються такі мнемотехнічні прийоми: асоціації, угруповання, класифікації, опорні пункти, аналогії, добудовування матеріалу, схематизація, структурування, систематизація, мнемічний план, перекодування, встановлення послідовностей. Ці прийоми були використані у корекційній роботі з дітьми. Дітям із ЗНМ доступні в повному обсязі не всі прийоми запам'ятовування. Тому процес розвитку пам'яті – тривалий процес, що складається з декількох етапів.

1) На першому етапі потрібно визначити вихідний рівень розвитку пам'яті дитини;

2) Дитина повинна знати сутність прийому, вміти використовувати цей прийом для запам'ятовування, наприклад, повинна знати, що таке розділити матеріал на частини, як це зробити; повинна знати, що частинами матеріал легше запам'ятати;

3) Навчити дитину використовувати той чи інший прийом запам'ятовування та відтворення конкретної інформації. Постійні вправи призводять до максимального використання можливостей пам'яті. Корекційна робота є безперервною в пошуках шляхів розвитку МД.

Інтегративна роль пам'яті у реалізації інших психічних процесів обумовлює те, що більшість корекційно-розвивальних вправ та дидактичних ігор надають прямий чи опосередкований вплив на розвиток пам'яті. Проте, з урахуванням якісних особливостей МД дітей із ЗНМ: інертності, інактивності мнестичної діяльності (переверації, контамінації, проактивне гальмування, типи «Крива запам'ятовування» - «ригідний», «плато»); виснаженості, нерівномірності, імпульсивності МД (характер «Кривої запам'ятовування» носить нерівномірний «зигзаг», «низхідний» типи); порушення регуляції і контролю МД (зростання числа помилок у міру виснажування), необхідно було включати в заняття дидактичні ігри, спеціально спрямовані на збільшення обсягу та міцності слухомовленнєвої та зорової пам'яті. В основу ігрових методик було покладено принципи емоційного та логічного опосередкування процесу запам'ятовування, опори на уяву та мислення, що відповідає загальним механізмам формування та розвитку пам'яті в онтогенезі. Важливо навчити дитину перетворювати образну інформацію у конкретну зорову форму.

Наведемо кілька прикладів. Гра «Фігури».

а) Мета – збільшення обсягу зорової пам'яті за допомогою семантичного опосередкування. Матеріал – лічильні палички, аркуші паперу. Педагог просить дитину заплющити очі і викладає з паличок фігуру, потім показує це дитині протягом 30 секунд, після чого накриває її хусткою і просить дитину викласти фігурку на своєму листочку, потім звіряє результат зі зразком.

б) Мета – збільшення обсягу слухомовленнєвої пам'яті. Педагог вимовляє слова (від 3 до 5), а дитина з паличок викладає фігуру, що нагадує названий предмет. Наприклад, ялинка-трикутник, книга-прямокутник, дорога-доріжка з паличок, молоток-фігура, що нагадує букву Т.

Гра «Квартира». Мета – логічне та полісенсорне опосередкування словесного матеріалу. Матеріал: макет лялькової кімнати та іграшкові меблі.

а) Педагог називає предмети меблів, дитина має запам'ятати слова та розставити меблі;

б) Дитині дають кілька геометричних фігур і задалегідь домовляються про те, яка геометрична фігура який предмет меблів позначає. Після цього педагог називає слова, а дитина розкладає на аркуші фігури «розставляє меблі».

Важливо, щоб після виконання завдання дитина ще раз назвала слова, також пропонують повторити їх через 30 хвилин.

У дошкільному віці дитина успішніше прислухається до зовнішніх стимулів, зовнішніх регуляторів, ніж сам керує своєю розумовою активністю. Необхідний розвиток механізмів внутрішнього регулювання інтелектуальної активності – саморегуляції. Здібності саморегулювати процеси запам'ятовування та відтворення можна визначити як управління обробкою інформації, яка запам'ятовується. В основі саморегуляції пам'яті лежать розумові операції аналізу та синтезу, порівняння, узагальнення, абстрагування та конкретизації. Керувати пам'яттю можна тільки в тому випадку, коли відносно розвинені розумові операції, мовлення, коли в структурі мнестичних процесів з'являються способи обробки запам'ятовується інформації. Особливо слід наголосити, що ці способи або прийоми обробки матеріалу з метою запам'ятовування повинні відбуватися спочатку у зовнішньому, а згодом і у внутрішньому плані [13].

Отже, наявність способів обробки матеріалу, який запам'ятовується складає основу здібностей дитину керувати своєю пам'яттю. Проте, способи обробки запам'ятовуваного матеріалу потребують пускового механізму. Приблизно таку функцію для регуляції пам'яті виконують наступні дії: вміння ставити цілі, вміння планувати дії, вміння приймати рішення, вміння контролювати процес запам'ятовування та відтворення, вміння оцінювати отриманий результат, вміння передбачати майбутні події.

Спільно ці дії складають регулюючі механізми пам'яті. У дітей із ЗНМ здатність саморегуляції розвинена недостатньо, багато в чому через недорозвиток регулюючої, плануючої функції мовлення. Практична, продуктивна та дослідно-експериментальна діяльність забезпечують умови, що підвищують ефективність саморегуляції.

Основним засобом формування лексико-граматичної будови мовлення у дітей із ЗНМ нами обрано предметно-практичну діяльність, де зв'язки та відносини між предметами діти «відкривали» шляхом аналізу, порівняння, виявлення суттєвих взаємозв'язків. Правильно педагогічно організована предметно-практична діяльність дітей може стати важливим засобом активізації навчального процесу і тим самим розвитку мнестичних процесів [7,10].

Під час навчання з опорою на предметну діяльність слово стає засобом, яке організовує діяльність дитини. Важливо вчити дітей супроводжувати мовленням свої дії, підбивати підсумок виконаної роботи, а на більш пізніх етапах – складати інструкцію для себе та для інших.

При навчанні розповіді можна спочатку використовувати задалегідь підготовлені педагогом мнемотаблиці, але в наступних етапах малювати їх разом із дітьми. Особливу роль розвитку грають показ

практичних дій дорослим, спільна практична діяльність дитини та дорослого, нарешті, самостійні практичні дії дитини відповідно до тієї чи іншої життєвої ситуації. Організуючи спільну діяльність дітей дорослий моделює та створює ситуації спілкування, що потребують різних форм соціальної поведінки та типів висловлювань.

Таким чином, використовуючи в корекційній роботі предметно-практичну діяльність поряд з дидактичними іграми та мовленнєвими вправами, можна ефективно формувати, розвивати і надалі удосконалювати вміння запам'ятовувати лексичний та наочний матеріал.

Алгоритми роботи з мнемотаблицями. Усі предмети, з якими діє дитина і які створюються нею в результаті продуктивної діяльності виконують роль наочної опори для пам'яті та для мовленнєвих вправ. Мнемотаблиця може виступати як наочно-графічний план, що полегшує запам'ятовування та побудову речення чи оповідання. Важлива й та обставина, що дитина в предметно-практичній діяльності спирається одночасно на кілька аналізаторів (зір, слух, тактильне сприйняття), що також надає позитивний вплив в розвитку мовлення. Як приклад наведемо деякі алгоритми з різних розділів роботи логопеда та вихователя.

Алгоритм роботи з розучування віршів з мнемотаблиць з опорою на образотворчу діяльність (заняття вихователя). Педагог двічі читає вірш. Проводить бесіду щодо змісту, спонукаючи дітей використовувати фрагменти тексту. Педагог читає вірш із паузами, діти роблять замальовки у кожен квадрат таблиці. Розучування вірша за таблицею. Повторення вірша протягом тижня із опорою на таблицю.

Алгоритм роботи зі збагачення дієслівної лексики (логопед). Педагог демонструє дітям різні рухи та називає їх. Просить дітей по черзі зробити окремі рухи з опорою на картки, на яких схематично зображена людина, яка виконує різні рухи. Педагог називає кілька дієслів поспіль, а хтось із дітей викладає послідовність карток та відтворює задані слова.

Алгоритм роботи зі складання речень (логопед). Попередня робота з ознайомлення із символами, що позначають слова-дії та слова-ознаки. Потім пропонується схема: предметна картинка-стрілка (дія) (S-P); предметна картинка-стрілка (дія)-предметна картинка (S-P-O). Дитина складає речення з кількох таблиць. Повторює з опорою на таблицю та без опори. Через 30 хв. його знову просять повторити речення, якщо важко, педагог демонструє першу картинку з таблиці.

Алгоритм роботи над побудовою переказу (логопед). Педагог читає текст та проводить бесіду щодо змісту з метою аналізу тексту та побудови смислової програми. Потім педагог читає текст за фрагментами, діти підбирають предметні картинки та викладають їх у певній послідовності. Педагог паралельно заповнює таблицю, вибудовуючи наочно-графічну модель тексту. Діти переказують текст із опорою на план. Через 30 хв. логопед на індивідуальних заняттях просить переказати текст із опорою на таблицю. Необхідно аналізувати допущені під час виконання завдань дітьми помилки з метою попередження їх у подальшому, створення емоційно-позитивного фону діяльності.

Мнемотаблиці є ефективним інструментом для навчання дітей переказу текстів. Вони допомагають:

- Визначити основну думку тексту та його ключові моменти;
- Візуалізувати події в логічній послідовності;
- Полегшити запам'ятовування сюжетів за допомогою зображень та асоціацій;
- Формувати зв'язне мовлення через поетапне відтворення інформації.

Під час роботи з мнемотаблицями дітям пропонують подивитися на схематичні малюнки, що відображають сюжет тексту, а потім, орієнтуючись на зображення, відтворити його зміст. Це дозволяє спростити процес переказу, розвинути мовленнєві навички та підвищити рівень комунікативної компетентності.

Мнемотаблиці є ефективним засобом навчання, який сприяє розвитку мовлення, пам'яті та мислення дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ). Використання мнемотехнічних методів допомагає дітям краще запам'ятовувати новий словниковий матеріал, формувати правильну граматичну будову мовлення, а також розвивати зв'язне мовлення.

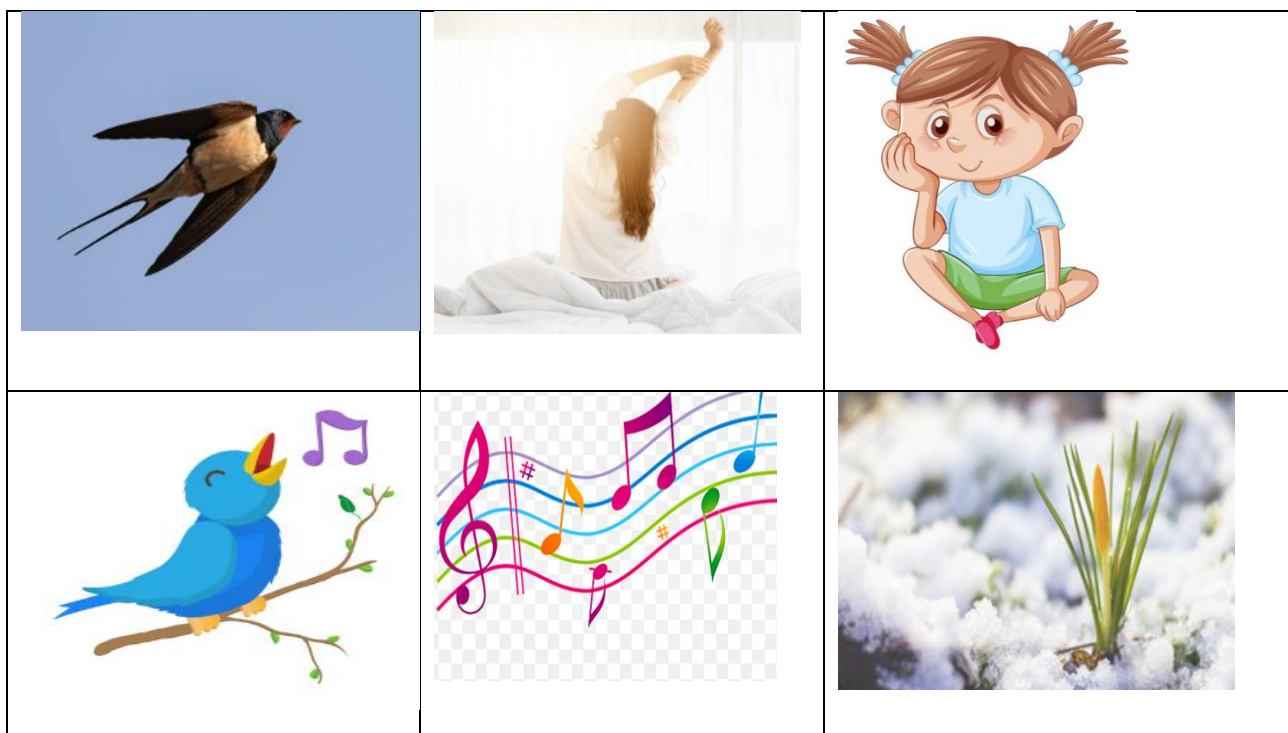
Основні переваги мнемотаблиць:

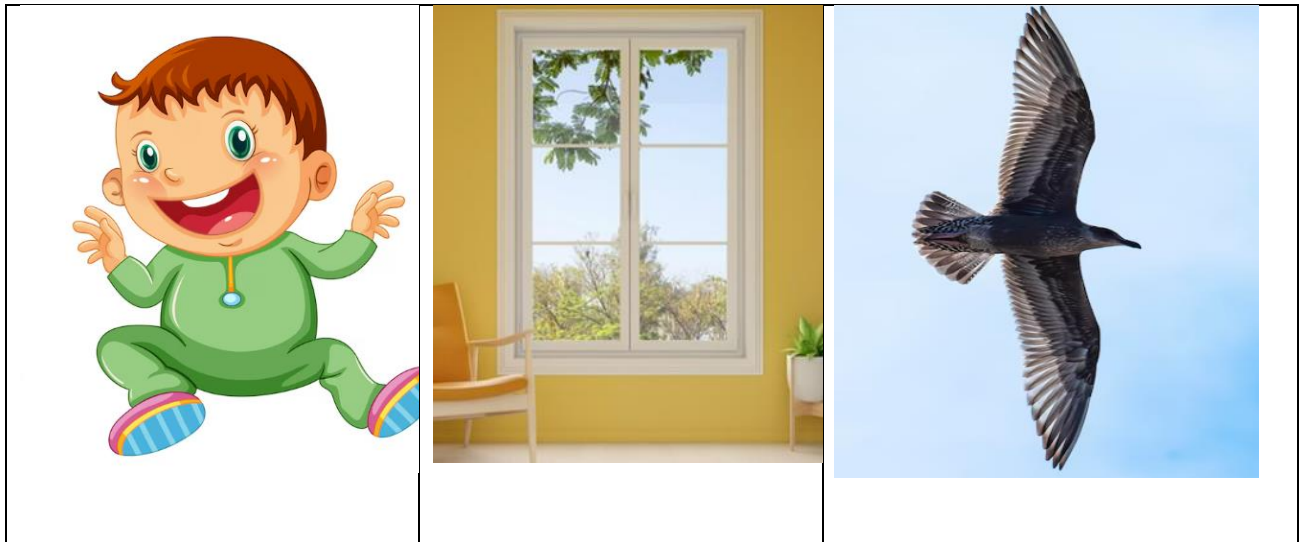
- Полегшують запам'ятовування складних мовних конструкцій через асоціації;
- Стимулюють розвиток зв'язного мовлення шляхом послідовного викладу подій;
- Формують граматичну правильність мовлення за допомогою візуальних підказок;
- Розширюють словниковий запас через використання різних тематичних груп слів;
- Залучають дітей до активного сприйняття мовного матеріалу через гру та інтерактивні методи.

Орієнтовний план використання мнемотаблиць у логопедичній роботі.

№	Тема заняття	Мета використання мнемотаблиць	Приклад мнемотаблиці
1	«Овочі та фрукти»	Формування та закріплення назв предметів, розвиток зв'язного мовлення	Зображення фруктів та овочів із відповідними назвами
2	«Свійські та дикі тварини»	Розвиток граматично правильного мовлення, засвоєння понять «свійські» та «дикі» тварини	Картинки тварин, поділені на дві групи
3	«Пори року»	Формування вміння описувати пори року, розвиток логічного мислення	Символічні зображення кожної пори року та її ознак
4	«Мій дім»	Збагачення словникового запасу словами, що позначають частини будинку	Картинка будинку з підписами його складових
5	«Транспорт»	Формування розуміння видів транспорту, розвиток зв'язного мовлення	Зображення різних видів транспорту (наземний, водний, повітряний)
6	«Лісові мешканці»	Вправи на класифікацію тварин за місцем проживання	Картинки лісових тварин з назвами
7	«Професії»	Ознайомлення з різними професіями, розвиток діалогічного мовлення	Зображення людей у професійному одязі з підписами
8	«Одяг та взуття»	Закріплення назв предметів одягу, формування вміння описувати	Картинки одягу та взуття з назвами
9	«Посуд»	Збагачення словникового запасу, розвиток умінь розповідати про предмети	Зображення предметів посуду з підписами
10	«Продукти харчування»	Закріплення назв продуктів, формування правильного вживання множини	Зображення різних продуктів харчування

Приклад загадки у мнемотаблиці

Малесенька пташка щоранку мені
 Співає, щебече пісні весняні
 І весело в'ється вгорі над вікном
 Ї махає привітно стрілочатим крилом

Застосування мнемотаблиць у роботі з дітьми із ЗНМ дозволяє значно покращити якість засвоєння мовного матеріалу, активізувати мовленнєву діяльність і зробити процес навчання цікавим та ефективним. Поєднання мнемотехнічних прийомів з інтерактивними технологіями (наприклад, анімаційними завданнями) підвищує мотивацію дітей та сприяє їхньому всебічному мовленнєвому розвитку.

Окрім використання мнемотаблиць, важливим завданням у роботі з дітьми із ЗНМ є запам'ятовування словесного матеріалу та збереження в пам'яті його звукового образу. Для цього застосовуються спеціальні методи та прийоми, які допомагають дітям краще засвоювати нові слова, фрази та речення. Поєднання мнемотаблиць із зазначеними прийомами сприяє комплексному розвитку мовлення, підвищує ефективність навчання та робить процес засвоєння мовного матеріалу більш цікавим і доступним для дітей.

Для запам'ятовування словесного матеріалу дітьми із ЗНМ, збереження в пам'яті його звукового образу використовувалися такі прийоми:

- ритмізація мовного матеріалу (відтворення слів та речень у ритмічному малюнку); ігрові асоціації (поєднання слів із яскравими образами та сюжетами); моторне закріплення (супровід слів рухами для кращого запам'ятовування); фонетичні вправи (артикуляційні тренування для закріплення правильного звукового образу слова);

- інтонаційне виділення слова темпом, паузою, попередньою вказівкою, силою голосу, висотою голосу, дещо утворене його артикулювання, виразне і чітке вимовлення. Слово має звучати у вихідній формі та вимовлятися у момент, коли забезпечена активна увага та сприйняття його, у взаємозв'язку з практичними діями дитини;

- повторне промовляння слів та словосполучень дітьми з варіюванням методики повторення: буквально індивідуальне, хорове, спільне з педагогом та дітьми та у диференційованих за різними критеріями підгрупах. Не можна допускати розтягування слова дітьми, при вимовлянні використовується прийом диригування та ритмізації, що поєднується з демонстрацією предметів та дій;

- пояснення та тлумачення слова та його сенсу через зіставлення з добре знайомими предметами, явищами;

- вживання слова в контексті, в якому слово вживається кілька разів у різних граматичних формах та у поєднанні з іншими словами, питання у відповідях на які дитина вживає слово в поєднанні з іншими словами.

При доборі слів враховувалися такі критерії:

- комунікативна доцільність;
- можливість асоціативного зв'язку слова з рухом або практичною дією;
- частота вживання слова у мовленні дорослих, з якими спілкується дитина;
- віднесеність слова до загальноновживаної лексики, його доступність;
- врахування рівня оволодіння лексикою рідної мови;

- відбір слів, що належать до різних частин мови, але з переважанням дієслівної лексики;
- піднесення нового лексичного матеріалу невеликими порціями;
- кожна вправа або заняття повинні починатися з повторення та закріплення раніше засвоєних слів на основі стимулів, які забезпечують актуалізацію потрібного слова чи словоформи.

Первинне накопичення та уточнення словника забезпечувалося в предметно-практичній діяльності, а активізація та закріплення сенсу слова проводилася в дидактичних іграх та мовленнєвих вправах.

Таким чином, усі перераховані позитивні сторони предметно-практичної діяльності (ліплення, аплікація, ручна праця та ін.) мають великий вплив на формування різних сторін мовлення та мнестичної діяльності при порушеннях в її розвитку.

Рекомендовані вправи для використання мнемотехнічних прийомів у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення

Переказ тексту за допомогою мнемотаблиці.

ДИВНИЙ МИСЛИВЕЦЬ

Живе у нашому селі дід Максим. Усі кажуть: дід-мисливець. Як тільки починається полювання на зайців чи на качок, дід щодня йде з рушницею до лісу. Виходить із дому рано-вранці, а повертається ввечері.

Але що це за дивний мисливець такий! Ніколи не несе додому ні зайця, ні качки. Приходить із порожньою торбою. Одного разу приніс дід Максим зайчєня маленьке. Знайшов під кущем. У зайчєня була зламана ніжка. Дід зробив із двох гілочок пов'язку, забинтував ніжку. Через тиждень ніжка зрослася, і дід відніс зайчєня у поле.

Чого ж це дід Максим такий невдаха? Пішли одного разу слідом за дідом, захотілося подивитись, як же він полює. Бачать: поклав дід рушницю, а сам ходить лісом та й розкладає під кущами сіно зайцям.

Зрозуміли тоді, чому дід Максим дивний мисливець.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Брушневська, І. М. (2016). Механізми розвитку фонематичного компоненту мовленнєвої діяльності дітей за умов звичайного розвитку. *Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки*, (Вип. 70 (1)), 84–88.

Конопляста, С. Ю. (2003). Психолого-педагогічна діагностика відхилень в розвитку. *Проблеми та перспективи: збірник наукових праць з проблем дефектології*, (Вип. I), 131–136. Луганськ.

Конопляста, С. Ю., & Сак, Т. В. (2012). *Логопсихологія: навчальний посібник*. Київ: Знання.

Корекційні програми для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi>

Ленів, З. П., & Сушко, О. І. (2012). Практичні аспекти формування ручного праксису у дітей із порушеннями мовлення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія: збірник наукових праць, (Вип. 21), 156–160. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова.

Соботович, Є. Ф. (2004). Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць*, (Вип. 1), 7–35. Київ: Актуальна освіта.

Соботович, Є. Ф., & Тищенко, В. В. (2004). Програмні вимоги до корекційного навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку з вадами інтелекту: програмно-методичний комплекс. Київ: Актуальна освіта.

Тарасун, В. В. (2008). Морфофункціональна готовність дітей з особливостями у розвитку до шкільного навчання: діагностика і формування (нейропсихологічний супровід) (Монографія). Київ.

Тарасун, В. В. (2017). Основи теорії і практики логодидактики: підручник для вищих навчальних закладів. Київ: Каравела.

Тищенко, В. В. (2007). Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення. *Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць*, (Вип. 4), 3–18. Київ: Актуальна освіта.

Тищенко, В. В. (2015). Формування слухового контролю в мовленнєвій діяльності старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія: збірник наукових праць, (Вип. 29), 112–118. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова.

Шеремет, М. К., & Мартиненко, І. В. (Уклад.). (2006). Хрестоматія з логопедії: навчальний посібник. Київ: КНТ.

13. Швалюк, Т. М. (2013). Формування складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення: автореферат дисертації кандидата педагогічних наук: 13.00.03. Київ.

14. Яковенко, А. О. (2017). Корекційно-логопедична програма з формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку до школи. *Витоки педагогічної майстерності: збірник наукових праць*, (Вип. 20), 251–256.

Яковенко, А. О. (2018). Формування мовленнєвої готовності старших дошкільників з логопатологією до інтегрованого навчання: автореферат дисертації кандидата педагогічних наук: 13.00.03 Київ.

REFERENCES

Brushnevska, I. M. (2016). Mekhanizmy rozvytku fonematychnoho komponentu movlennievoi diialnosti ditei za umov zvychainoho rozvytku. *Zbirnyk naukovykh prats [Khersonskoho derzhavnoho universytetu]*. Pedahohichni nauky, (Vyp. 70 (1)), 84–88.

Konopliasta, S. Yu. (2003). Psykholoho-pedahohichna diahnostryka vidkhylen v rozvytku. *Problemy ta perspektyvy: zbirnyk naukovykh prats z problem defektolohii*, (Vyp. I), 131–136. Luhansk.

Konopliasta, S. Yu., & Sak, T. V. (2012). Lohopsykholohiia: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Znannia.

Korektsiini prohramy dlia ditei z tiazhkymy porushenniamy movlennia. Rezhym dostupu do resursu: (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korektsijni-programi>)

Leniv, Z. P., & Sushko, O. I. (2012). Praktychni aspekty formuvannia ruchnoho praksysu u ditei iz porushenniamy movlennia. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*. Serii 19: Korektsiina pedahohika ta psykholohiia: zbirnyk naukovykh prats, (Vyp. 21), 156–160. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova.

Sobotovych, Ye. F. (2004). Psykholinhvistychna periodyzatsiia movlennievoho rozvytku ditei doshkilnoho viku. *Teoriia i praktyka suchasnoi lohopedii: zbirnyk naukovykh prats*, (Vyp. 1), 7–35. Kyiv: Aktualna osvita.

Sobotovych, Ye. F., & Tyshchenko, V. V. (2004). Prohramni vymohy do korektsiinoho navchannia z rozvytku movlennia ditei starshoho doshkilnoho viku z vadamy intelektu: prohramno-metodychnyi kompleks. Kyiv: Aktualna osvita.

Tarasun, V. V. (2008). Morfofunktsionalna hotovnist ditei z osoblyvostiamy u rozvytku do shkilnoho navchannia: diahnostryka i formuvannia (neiropsykholohichnyi suprovitd) (Monohrafiia). Kyiv.

Tarasun, V. V. (2017). Osnovy teorii i praktyky lohodydaktyky: pidruchnyk dlia vyshchych navchalnykh zakladiv. Kyiv: Karavela.

Tyshchenko, V. V. (2007). Iierarkhiia fonematychnykh protsesiv v ontohenezi dytiachoho movlennia. *Teoriia i praktyka suchasnoi lohopedii: zbirnyk naukovykh prats*, (Vyp. 4), 3–18. Kyiv: Aktualna osvita.

Tyshchenko, V. V. (2015). Formuvannia slukhovoho kontroliu v movlennievii diialnosti starshych doshkilnykiv iz zahalnym nedorozvynenniam movlennia. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*. Serii 19: Korektsiina pedahohika ta psykholohiia: zbirnyk naukovykh prats, (Vyp. 29), 112–118. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova.

Sheremet, M. K., & Martynenko, I. V. (Uklad.). (2006). Khrestomatiia z lohopedii: navchalnyi posibnyk. Kyiv: KNT.

13. Shvaliuk, T. M. (2013). Formuvannia skladnykh syntaksychnykh konstruktii u ditei starshoho doshkilnoho viku z tiazhkymu porushenniamy movlennia: avtoreferat dysertatsii kandydata pedahohichnykh nauk: 13.00.03. Kyiv.

14. Yakovenko, A. O. (2017). Korektsiino-lohopedychna prohrama z formuvannia movlennievoi hotovnosti ditei starshoho doshkilnoho viku do shkoly. Vytoky pedahohichnoi maisternosti: zbirnyk naukovykh prats, (Vyp. 20), 251–256.

Yakovenko, A. O. (2018). Formuvannia movlennievoi hotovnosti starshykh doshkilnykiv z lohopatolohiieiu do intehrovanoho navchannia: avtoreferat dysertatsii kandydata pedahohichnykh nauk: 13.00.03 Kyiv.

Iryna Mogilevska,

speech therapist of the Municipal non-profit enterprise

«City Specialized Children's Home No. 1»

of the Odesa City Council

Odesa, Ukraine

USE OF MNEMOTECHNICAL METHODS IN CORRECTIVE WORK WITH PRESCHOOL AGED CHILDREN WITH GENERAL SPEAKING IMPROFICIENCY

Abstract. *The paper deals with the relevance and effectiveness of using mnemonic methods in working with preschool children with generalized speech impairment. The work contains useful tips on the integration of mnemonic methods into the educational process of preschool education institutions. The use of such techniques helps to improve the speech development of children with generalized speech impairment*

The materials will be useful for speech therapists, educators working in general education and special education institutions with children with speech impairments. It also offers a description of mnemonics on various topics of the preschool program and a mnemonic table.

Key words: *mnemonic techniques, correctional work, general underdevelopment of speech, integration of mnemonic techniques, speech development, speech therapy*

Дата надходження до редакції 11.02.2025

© Могілевська І.І., 2025